

**"ГИЖЖАК-АЛТ ТАЛАБАЛАРИНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШГА ЎРГАНИШИ -
ТАЪЛИМНИНГ АСОСИЙ ТАШКИЛИЙ ШАКЛЛАРИДАН БИРИДИР."**

Мамедов Данияр Курбанович

Республика Муסיка Ва Санъат Коллежи «Халк Чолгулари»

Кафедраси Уқитувчиси Услубий Иш

Ушбу мавзу бир қанча мутахассислар томонидан ўрганилган ва илмий изланишлар олиб борилмоқда. Хусусан, М.Тошмухамедовнинг "Гижжак дарслиги, А.Б.Брунининг "Алт учун мактаб", Ж.Усмоновнинг "Ёш гижжакчи" каби бошқа муаллифларнинг ҳам илмий ва амалий рисоаларида бир қанча қизиқарли ва муҳим маълумотлар келтирилган.

Синфда ва синфдан ташқарида ўқитувчи билан мулоқот ва машғулотлар нафақат ўқувчиларнинг билим ва касбий кўникмаларни эгаллашига ҳисса қўшади; уларнинг қобилиятларини ҳар томонлама уйғун ривожлантиришга, балки уларнинг меҳнатга, ижодкорликка, одамлар ўртасидаги муносабатларнинг ахлоқий меъёрларини идрок этишга муносабатини шакллантиришга ҳисса қўшади, таълим ва тарбия усулларини идрок этиш, бу албатта, уларнинг келажакдаги фаолиятига фойдали таъсир кўрсатади.

Ўқитувчи талаба билан ишлашда ижодкор бўлиши керак, ҳар доим энг ёрқин ва ранг-баранг тасвирларни ижодий излашда бўлиши керак, мураккаб бадиий муаммоларни ҳал қилишнинг энг оддий, энг оқилона усулларини излаши керак. Унинг талабчанлиги, хайрихоҳлиги, ижодий услуби талабада муסיқа, санъатга муҳаббат уйғотиши керак, қийинчиликларни енгиш учун иродани кучайтириш, барча техник ва ифодали ижро воситаларини ўзлаштириш истагини уйғотиши керак.

М.И.Тошмухамедов шундай деб ёзган еди: "Муסיқачини мажбурлаб бўлмади – уни ижодий услуби ва юқори ижтимоий идеаллар, санъат ва педагогик ишларни севиш, асарларни бадиий жиҳатдан асосли талқин қилиш ва ижро маҳоратини ривожлантиришнинг оқилона усулларини ишонтириш, сезгирликни жалб қилиш, истеъдод ва характернинг индивидуал хусусиятларига ёндашиш керак."

Мутахассислик бўйича муסיқачи-ўқитувчининг, хусусан гижжак-альт уқитувчининг иши бир-бири билан чамбарчас боғлиқ ва талабалар таълимида кенг тарқалган уч томонни қамраб олади:

- 1) асбоб чалишни бевосита ўрганиш;
- 2) кенг муסיқий таълим;
- 3) талабалар таълим.

Агар ўқитувчи истиқбол, мақсад, вазифалар ва уларни ҳал қилиш йўлларини кўрса, битта жараённинг бу уч томони муваффақиятли ривожланади. Бу йўллар нима?

- 1) талабаларнинг қобилиятларини аниқлаш,
- 2) ўқувчиларни ўрганиш – уларнинг қизиқишлари; яшаш шароитлари; бошқа фанлардаги муваффақият ва бошқалар.

Ўқитувчининг талаба билан ишлашининг ушбу тасвирий усули талабанинг бадий тафаккурини рағбатлантиради ва талабанинг ўзи томонидан материални уйда ўрганишда бошланғич нуқта бўлиб хизмат қилади.

"Гижак дараслиги" китобида М.Тошмухамедов талабаларни мусиқий ва моторли маълумотларига қараб қуйидаги тоифаларга бўлишни таклиф қилади:

1. "мусиқий ва моторли иқтидорли талабалар; уларнинг техникаси асосан табиий, қулай асосда ривожланади, кўпинча доимий моторни бошқаришга ҳожат йўқ";

2. "ўртача мусиқийлик ва эшитиш қобилиятига эга бўлган моторли иқтидорли талабалар; талабанинг эшитиш соҳасини ривожлантириш, унинг ҳиссий дунёсини бойитиш муҳим аҳамиятга эга" ;

3. "ўртача мусиқий ва моторли кўникмаларга эга талабалар. Бундай ҳолларда ижро жараёнининг эшитиш ва мотор компонентларини ривожлантириш қийин, чунки жонли эшитиш учун таянчлар мавжуд эмас. Ягона мақсадга мувофиқ усул-бу эшитиш ва восита усулидан биргаликда фойдаланиш. Мусиқий ва эшитиш тасвирларини фаоллаштириш учун махсус иш керак; мушак сезгилари маданиятини ривожлантириш ва иккала компонентни ҳам товуш-мотор комплексига бирлаштириш керак."

Талабаларнинг индивидуал хусусиятлари мавжуд, яъни турли хил яшаш шароитлари, торли, хусусан гижак- алыт асбоблари дарсларининг ўзига хос хусусиятлари ва бошқалар. Айнан синфда ўқитувчи кейинчалик талабанинг мустақил ишлаш услубига айланган ишлар устида ишлаш усуллари қўллаиди; яъни чап ва ўнг қўлларнинг иши, уларни мувофиқлаштириш; асбобсиз ишлаш ва секин ҳаракатда ишлаш усули; такрорлаш ва ижро этиш усуллари; иш кантилена ва ижро санъатининг барча асосий ифода воситалари шунга асосланади.

Муסיқа асари устида ишлаш жараёнини уч босқичга бўлиш мумкин:

1. Мўлжалланган иш билан умумий танишиш; унинг услуби; бадий тасвирлари. Ўқитувчи ўз тушунтиришларини асарни "жонли" ижро этиш билан бирга олиб боради.

2. Ушбу талаба учун ва ҳаётнинг ушбу босқичида бажарилган бадий мақсаднинг тимсоли бадий маҳорат ва бадий туйғу бирлигида ифодаланган.

Ҳар бир талаба учун ушбу босқич куч, сарфланган вақт, ишлатилган техникалар, сарфланган фикрлар ва ҳиссиётлар жиҳатидан жуда индивидуалдир.

Муסיқа асари устида ишлаш ҳар доим икки қисмдан иборат: техник ва бадий.

Гижак-алътда ижро этиш техник қисмининг мақсади-иккала қўл техникасининг турли элементларини ишлаб чиқиш орқали техник аппаратни мустаҳкамлаш ва такомиллаштириш; уларнинг касбий ва техник кўникмаларини тўлдириш орқали мақсадга эришиш.

Асарнинг бадий бўлимининг мақсади- мавжуд техник тайёргарлик даражасига, маълум кўникмаларга (эшитиш, ритм, умумий мусиқийлик хотирасини ривожлантириш маъносида) мусиқий асарда қўйилган бадий вазифаларнинг сифатли тимсолига эришишга асосланган бўлади.

Синфда асосий иш жараёнин техник маҳоратни оширишга, хусусан тебраниш-интонация; мусиқий ритм; кантилена; темп; иборалар; асарлардаги динамик градация; бармоқ, зарбаларга каратилтшт керак. Ушбу ифода воситаларининг ҳар бири устида ишлашда тўғри биринчи қадамлар, тўғри мушак сезгиларининг пайдо бўлиши муҳим аҳамиятга эга. Гижжак-альт ижро этиш жараёнида талаба мустақкам техник базага ва ривожланган бадий фикрлашга эга бўлиши керак, касбий ижрочилик кўникмаларини шакллантириши керак. Бу вазифаларнинг барчаси талабанинг синфда ва уй вазифасининг тугри таксимлашни ташкил қилади. Иккала иш тури ҳам ўзаро боғлиқ: бирининг миқдори ва сифати бошқасининг сифатида акс этади.

Гижжак-альт талабаси учун кундалик тизимли дарсларга бўлган эҳтиёж тўғри ижро маҳоратини эгаллаш, техник аппаратни яхши ижро шаклида сақлаш ва касбий қобилиятларни ошириш учун зарурдир.

Агар ҳар бир алоҳида ҳолатда иш ва бўш вақтдан оқилона фойдаланиш муаммоси ҳал этилса, гижжак-альт талабаларининг иши уйда янада самарали бўлади. "Ўрта мактаб ўқувчиларини ҳаётга тайёрлаш" китоби муаллифлари шундай ёзадилар: "кўплаб аниқ материалларга асосланиб, вақтдан фойдаланиш самарадорлиги ўқувчининг ўзига эмас, балки режалаштириш ҳолатига ҳам боғлиқ деган аниқ тахмин қилишимиз мумкин. Бунда мактабнинг ўқув ишлари, моддий базаси, бўш вақт, оилавий маданият даражаси катта аҳамиятга эга. Бинобарин, ўқувчиларнинг бўш вақтдан тугри фойдаланиш самарадорлигини ошириш муаммосини фақат мактабнинг ўқув вазифаларини ҳисобга олган ҳолда ўқув ишлари ва бўш вақтни оқилона ташкил этиш бўйича комплекс режаларни ишлаб чиқиш ва изчил амалга ошириш асосида ҳал қилиш мумкин.

Талабалар, талабаларнинг ота-оналари билан суҳбатлардан маълум бўлишича, талабаларнинг атиги 20% кундалик режимга эга ва унга қатъий риоя қилади, 70% дан 75% гача талабалар кундалик режимга эга, лекин кўпинча уни бузади, қолганлари кундалик режимга эга емас.

Талабанинг уй дарсларини ташкил этиш масаласи жуда муҳимдир. Биринчидан, уйда дарслар бир вақтнинг ўзида ўтказилиши керак. Ҳар куни бир хил вақтни ажратишнинг иложи бўлмаганда, доимий ҳафталик жадвали, яъни ҳафтанинг ҳар бир кунда мутахассислик бўйича дарслар учун маълум вақт ажратиш керак ва у доимий равишда бўлиши керак. Албатта, дарсларнинг маҳсулдорлиги талабанинг асабий фаолиятига ва ўрнатилган одатларга боғлиқ. Синф жадвалини тузишда буларнинг барчасини ҳисобга олиш керак.

Якуний бадий мақсадга эришиш-бадий образларнинг энг ёрқин тимсоли ва мусиқий асарнинг бадий мазмунини тўлиқ очиб бериш – бу ҳар бир мусиқий асарни ўрганишда талаба (ижрочи) ўз олдига қўйиши керак бўлган мақсаддир.

Ҳар бир бола мантиқий фикрлаш қобилятига эга, аммо болаларнинг идроки ва вакили ўзига хос хусусиятлар, уюшмалар, тасвирлар билан ажралиб туради.

Бадиий асар устида ишлашда ижро маҳоратини ошириш восита аппарати ва асаб тизимининг, биринчи навбатда мия ярим кортексининг "йўналтирувчи" функцияларини ривожлантиришнинг ягона жараёнида содир бўлади. Бу ягона жараён онгининг фаол иштироки билан, асабий фаолиятнинг энг юқори шакли ва тегишли ақлий функциялар – диққат, ирода, хотира, ҳис-туйғулар ва тасаввур сифатида содир бўлади.

Ҳар бир ўқитувчи ҳар доим бир хил муаммоларга дуч келади: маълум бир ўқувчига ўз тафаккурини шакллантиришга, касбий ижрочилик кўникмаларини ривожлантириш ва шакллантиришга қандай ёрдам бериш; боланинг ҳиссий соҳасини ривожлантириш; унинг муסיқий уфқларини кенгайтириш; ишда меҳнацеварлик, қатъиятлилиқ, ташкилотчилиқни қандай сингдириш керак, уларсиз муваффақиятга эришиш мумкин эмас. Ҳар бир дарсдан талаба таассуротларни уйига олиб кетиши керак. Таассуротлар жамланган уй вазибаларида ва синф ишларини назорат қилишда билим, кўникма ва охир-оқибат ўқувчининг эстетик маданиятига айлантирилиши керак. Талабанинг касбий йўналиши ва ривожланишининг ушбу босқичлари, шунингдек уларнинг касбий даражасини мустақил равишда таъминлаш жиддий, мунтазам уй вазибаларисиз эришиш мумкин эмас. Таниқли афоризм бор: "ҳеч нарсадан ҳеч нарсa бўлмайди."

Машҳур скрипкачи ва дирижёр Чарлз Мунсч "Мен дирижёрман" монографиясида шундай ёзади: "Ун беш йиллик ўқиш ва барча табиий совғалар етарли эмас. Дирижёр (шунингдек, профессионал ижрочи) бўлиш учун сизга меҳнат керак. Сиз консерватория остонасини биринчи марта кесиб ўтган кундан бошлаб чарчаган ҳолда ҳаётингиздаги сўнгги концертни ўтказадиган кечгача ишлашингиз керак.

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1.Нурматов Н.»Ўзбек халқ муסיкаси». Тошкент 1996.
- 2.Тошмухамедов М.Гижжак дарслиги».Тошкент 1995.
- 3.Усмонов Ж. «Ёш гижжакчи».Тошкент 1995.